

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Year: 5 - Number: 18, p. 239-256, Winter 2021

Anayasal Demokrasilerde Evrensel Normları Değersizleştirme (Avrupa ve Türkiye’de Anayasacılığın Neo-Popülizmi)*

*Making The Universal Norms Insignificant in Constitutional Democracies
(Neo-Populism of Constitutionalism in Europe and Turkey)*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.971793>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.07.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
30.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Prof. Dr. İrfan Paçacı
Marmara Üniversitesi, İletişim
Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,
irfanpacaci@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-7142-6709>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu alışma için herhangi bir çıkar atışması bildirilmemiştir. Bu alışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

z

Geçtiğimiz yüzyılda popülizm, Almanya’da Adolf Hitler, İspanya’da Francisco Franco ve İtalya’da Benito Mussolini gibi diktatörlerin iktidara gelmelerini sağlayan bir işlev grmştir. Popülizm, 21. yüzyılda Avrupa’nın merkezinde yeniden yükseldi ve ulusların siyasi söylemini şekillendirdi. Avrupa başkentlerinde bir dizi hükümet değişikliği gerçekleşmiş ve bunlardan bazıları anayasa değişikliği ile demokratik rejimden uzaklaşan bir rota çizmişlerdir. Bu rota değişikliğinin başrol oyuncusu Avrupa’da 1980 sonrası yükselen aşın sağ ve ırkçı partiler ve onların kurduğu iktidarlar olmuştur. Macaristan’da Macar Yurttaş Birliği Partisi (Fidesz), Polonya’da Hak ve Adalet Partisi (PiS), Avusturya’da Avusturya zgrlk Partisi (FP) iktidarlarının demokrasiye karşı anayasal demokrasinin araçlarını kullanarak otoriter yapılar oluşturmuşlardır.

Türkiye’nin anayasa tarihi askeri darbelerin uygulamaları ile şekillenen “anayasa yapma” pratiğinden yoksun kalmanın olumsuzlukları ile doludur. Askeri darbeler sonucunda iki farklı toplum projesi ngreerek hazırlanan 1961 ve 1982 Anayasaları “yeni bir düzen” kurmak üzere yürürlüğe konulmuştur. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği, askeri darbelerle Türk anayasa hukukunda yeni bir anayasal-siyasi düzen oluşturma geleneğini bozmuştur. 1982 Anayasasında yapılan bu değişiklik ile getirilen “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”nde stratejik anayasal kurumların yapı ve işlevleri “dönüştürülerek” yetkilerin tekil bir makam ve onu temsil eden aktör elinde toplanması sağlanmıştır.

Bu makalede, popülizmin egemenliğinde ortaya çıkan darbeci geleneğin anayasacılık popülizmine dönüşerek ürettiği “suistimalci anayasa” uygulamaları ile otoriterleşme sorunları küresel bağlamı ve Türkiye leğinde irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Anayasa, Askeri Darbe, Suistimalci Anayasacılık, Otoriterleşme

Abstract

In the past century, populism has functioned to bring dictators such as Adolf Hitler in Germany, Francisco Franco in Spain and Benito Mussolini in Italy to power. Populism it rose again in the of Europe in the 21 st century and shaped the political discourse of nations. A number of government changes have taken place in European capitals, and some of them have drawn a route away from the democratic regime with the constitutional amendment. The main characters of this route change are; Hungarian Citizens' Union Party (Fidesz) in Hungary, the Rights and Justice Party (PiS) in Poland and the Austrian Liberation Party (FP) in Austria have created authoritarian structures by using the tools of constitutional democracy against democracy.

Turkey's constitutional history is full of negativities of being deprived of the practice of "constitution making" shaped by the practices of military coups. Two different social projects were foreseen as a result of military coups; the Constitutions of 1961 and 1982, were put into effect to establish a "new order". In 2017 constitutional amendment provided a disruption to the tradition of establishing a new constitutional-political order in Turkish constitutional law with military coups. In the "Presidential Government System" brought with this amendment made in the 1982 Constitution, the structure and functions of strategic constitutional institutions were "transformed" and the authorities were concentrated in the hands of a singular authority and the actor representing it.

This article examines the practices of "abusive constitution" and the problems associated with authoritarianism that emerged under the rule of populism, by transforming into constitutional populism, and does so both in Turkey and in a global context.

Keywords: Populism, Constitution, Military Coup, Abusive Constitutionalism, Authoritarianism

Citation Information/Kaynaka Bilgisi

Paçacı, İ. (2021). Anayasal Demokrasilerde Evrensel Normları Değersizleştirme (Avrupa ve Türkiye’de Anayasacılığın Neo-Popülizmi). *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 239-256.

GİRİŞ

Kavramsal Çerçevesi İle Popülizm ve Neo-Popülizm Gerçeği

Almanya’da Adolf Hitler, İspanya’da Francisco Franco ve İtalya’da Benito Mussolini gibi diktatörlerin iktidara gelmelerini sağlayan popülizm, “otoriterleşme” ve “ötekileştirme” politikaları dolayısıyla günümüzde tekrar siyasi alanda etkili bir olgu haline gelmiştir.

Liderin varlığı ile özdeşleşerek düşünsel boyutu somutlaşan popülizm, adeta kitlenin iradesi ile liderin iradesinin bütünleştiği ve daima haklı olarak kabul edildiği bu yaklaşıma göre; taşıdığı bütün özellikleri liderin “dahası” olarak ona aksettirmek (Berktaş, 2020) olarak şekillenmektedir.

Literatürde popülizmin anlamına ilişkin olarak; halk ve elitler karşıtlığı, söylem ve ideoloji, iktidarı kazanma ve elde tutmanın yöntem ve araçları gibi değişik görüşler bulunmaktadır (Orhan, 2019: 802-807). Kavramsal olarak popülizm; demokrasinin olağan bir seyri, demokrasiyi tehdit eden bir virüs veya bozulan demokrasiyi yeniden sağlığına kavuşturabilecek bir formül olarak oldukça farklı şekillerde tanımlanmaktadır (Uslu, 2020). Popülizm demokrasi ilişkisi siyaset alanında, “popülizmin demokrasiyi içine girdiği meşruiyet krizinden çıkaracağına inananlar ile popülist yükselişi demokrasinin geleceği bakımından temel sorun olarak görenler arasındaki uzlaşmaz tartışma ise popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi deyim yerindeyse paradoksal kılmaktadır” (Yılmaz, 2019: 433).

Siyasal süreç içinde popülizm, siyasi pozisyon olarak faşizmden demokrasiye kadar iki zıt uç arasında geniş bir yelpaze ve manevra olanağı sunmaktadır. (Orhan, 2019: 798). Bu bakımdan popülizm, normatif açıdan liberal-demokratik kurum ve kuralların işleyişini bozan bir patolojiye dönüşmektedir. Bu pragmatik faydası bakımından “popülizm fenomeni üzerine yapılan bilimsel araştırmada, popülizmin nihayetinde demokratik bir bakış açısından değerlendirilmesi gerektiği konusunda hala tam bir fikir birliği yoktur” (Mavrozacharakis, 2018: 24).

Francisco Panizza; popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ampirik çalışmalar, tarihselci çalışmalar ve semptomatik okumalar (söylem yaklaşımı) olarak üç geniş kategoride ele almayı önermekte ve bunların semptomatik popülizm okumasını karakterize eden bazı özellikleri içerdiğini belirtmektedir (Panizza, 2005: 2, 3). Uygulamada farklı şekillerde ortaya çıkan popülizm olgusu siyasal partiler tarafından, politik alanda; totaliter siyasal söylemi, karşıtlarını, öteki, veya düşman biçiminde kurgulayıp oluşturarak, kendi destek kitlesini konsolide ettiği bir iletişim stratejisi haline getirildiği görülmektedir. Totaliter siyasal yaklaşımların beslendiği popülist söylemin; Avrupalılık, yerlilik, anti-elitist veya zengin sınıflara karşı halkçı, kimlik siyaseti, ırkçılık, aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve İslamofobia gibi düşünsel havuzdan beslenmekte olduğu görülmektedir. (Dizman, 2019).

Popülistler, siyasi alanda iktidara gelmek için mücadele ederken ahlâksız ve yozlaşmış elitler olarak nitelendirdikleri rakiplerini, iktidara geldikten sonra da “meşru” olarak kabul etmezler (Müller, 2017: 15). Demokrasinin iktidar kadar önemli olan “muhalefet” kurumunu adeta “düşmanlaştıran” bir siyasal anlayış ile uzlaşma ve etik değerleri reddeden çatışmacı ve ayrıştırıcı politikaları benimsemektedir. Bu siyaset yöntemi William A. Galston’un belirtmiş olduğu gibi popülizmin ahlaki çöküşüne ilave olarak, demokratik toplumları çatışmaya sürüklerken baskın liderlerin otokrasiye giden yoldaki kontrol noktalarının ortadan kaldırmasını sağlamaktadır (Galston, 2018). Popülist siyaset demokrasi ve özgürlük karşıtı olarak farklı biçimlerde gerçekleşmesi yanında, siyasetten dışlanmakta olan toplumsal grupları savunmak üzere ortaya çıktığında dahi siyasal otoriterizme dönüşebilmektedir (Erdoğan, 2019).

Küreselleşme süreci ile gelişen yeni popülizm (neo-popülizm) dalgasının Avrupa’da toplumsal fay hatları etrafında örgütlenmeye başlamasıyla birlikte, liberal temsili demokrasiye yönelik tehdit algısı oluşturmaya başladığı görülmektedir. Özellikle iktidara geldikleri 2008 sonrası dönemde egemenlikçi tavırlar sergileyerek Avrupa Birliği normları ve evrensel kabullerle çatışmaya başlamaları (Doğan, 2020: 44, 38) sonucunda bu algı giderek daha da yükselmiştir. Bu durum, demokrasinin işleyişini bozarak ona zarar verecek (Orhan, 2019: 822) seviyelere gelmiştir.

Yakın dönemde popülist partilerin iktidara gelmesiyle birlikte demokrasi ve popülizm ilişkisi, anayasalarda yapılan otokrasi eksenli değişiklikler üzerinden ele alınarak anayasacılığın neo-popülizmi (yeni popülizmi) olarak değerlendirilmektedir. Neo-popülist iktidarların anayasa üzerinde gerçekleştirdikleri değişiklikler ile uygulamaları hukuk devleti ilkelerini de aşındırmakta ve uluslararası demokratik kuruluşlar tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Yeni popülizmin kamuoyu algısını ve siyasal iletişim araçlarını maharetle kullanarak geliştirdiği retorik, sosyo-politik bakımdan yükselen talepleri karşılamada partilerin yeni politika geliştirememeleri ve giderek artan toplumsal ve ekonomik sorunların açtığı alanı doldurmada görece başarı getirmiştir.

Anayasal demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak nitelendirilen medya popülist politikaların topluma tanıtılması için popülist partiler ve liderler için önemli bir kurum olmuştur. Medya ile popülizm arasındaki ilişki iki yönlü bir eksene oturmaktadır; siyasallaşan medya için söylem ve performanslarıyla popülist liderler ilgi odağı, popülistler için de medya görünürlüğün ve toplumsal iletişim sağlamanın etkili aracı olmuştur (Erçetin ve Erdoğan, 2020: 49). Yeni kuşak popülist siyasetçiler, iletişim ve medya teknolojilerinin olanaklarını kullanarak “algı yönetimi” alanında kurdukları güçlü propaganda ağları ile görünürde “halktan yana” bir siyasal iklim oluşturarak, 21. yüzyıl siyasal tarihinde “sivil darbeler” sayfasını açmışlardır.

Batı Demokrasileri’nde ortaya çıkan otoriterleşme patolojisi ile adeta klasik askeri darbelerin yerini bu “post modern darbeler” olarak nitelendirilebilecek olan fiili (de facto) uygulamalar almaktadır. Gerçekleşmekte olan bu süreci, “**anayasacılığın yeni nesil darbeler dönemi**” olarak nitelendirerek, anayasal mekanizmaların tek merkezde toplandığı “şahsa bağlı devlet” ve “başkan otoriteli anayasa” uygulamaları şeklinde kodlamak mümkündür.

Avrupa başkentlerinde başlayan evrensel normları değersizleştirme ve anayasacılığın popülizmi olarak somutlaşmakta olan gelişmeler, darbeci geleneğin çok partili siyasal hayata yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu sürecin başlıca siyasal aktörleri, Macaristan’ın Macar Yurttaş Birliği Partisi (Fidesz), Polonya’nın Hak ve Adalet Partisi (PiS) ve Avusturya’nın Avusturya Özgürlükçü Partisi (FPÖ) ile ortaya çıkan iktidarlar olup, yasa ve anayasa planında ki uygulamalarıdır. Türkiye’de ise bu süreci yansıtan uygulamaların, sistem değişikliği şeklinde etkiler oluşturan “2017 anayasa değişikliği” ile ortaya çıkan siyasal mimariyle gerçekleşmekte olduğu görülmektedir.

Bu makalede, demokrasinin olanaklarıyla iktidar olduktan sonra “anayasalar” üzerinde yapılan değişiklikler ile evrensel normları değersizleştirme ve anayasacılığın popülizmine yol açan darbeci geleneğin anayasal demokrasilerde yansımaları araştırılmaktadır. Otoriterleşme olgusunun, “sivil darbe ve neo-popülist anayasa müdahalesi” çerçevesinde oluşturduğu demokrasiden sapmalar; Avrupa ve Türkiye’de anayasa değişikliği üzerinden sorulan sorularla analitik olarak incelenmektedir.

1. GELİŞMEKTE OLAN SİYASAL YAPILARDA POPÜLİZMİN “ALDATICI” ETKİSİ VE YAYDIĞI VİRÜS: OTORİTERİZM VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Avrupa’da siyasal söylemi şekillendiren “popülizm”, siyasal iletişimin inşasında olduğu kadar anayasacılığa ilişkin gelişmelerde başvurulan kolaylaştırıcı bir retorik haline gelmiştir.

Bu çerçevede “popülizm” olgusunun siyasal alanda “anayasanın işlevine” ilişkin oynadığı rol(ü) nedir? sorusunun cevabındaki şifreler adeta pratikten toplanan delilleri yansıtmaktadır:

Popülizm, esasen gücün sınırlanmasını esas alan anayasacılık anlayışını reddetmektedir. Bunun sonucu olarak da anayasacılığın temel kavramlarını küçümserler. Örneğin popülistler anayasa mahkemesi, yargı kurulları, ve diğer bazı bağımsız idari otoriteler gibi kurumları benimsemezler ve bu mahkemelerin oynadıkları rolü halk egemenliğini tanımamakla itham edip, bu kurumları courtocracy/jüristokrasi yahut ‘çoğunluk karşıtı sorunlar’ (counter majoritan difficulty) kavramlarıyla küçümsemektedirler (Duygun, 2020:406).

Avrupa demokrasileri ile tanışan eski Doğu Bloku’nun bazı ülkeleri, “demokrasinin sağladığı olanakları” kullanarak, önceki dönemlerden hiç ders almamışçasına halkın desteğini sağlayarak adeta tarihi tekerrür ettirecek bir sapma içine girmişlerdir.

Freedom House’un, 2020 yılında dünya genelinde **özgürlük ve** demokrasinin durumu ile ilgili olarak yayımlanan raporunda (Freedom in The World 2021) dile getirilen “otoriter liderler uluslararası dengeyi tiranlık lehine değiştirdi, demokrasi ‘kuşatılmaya’ devam ediyor” yargısı dikkat çekici bir saptama olmuştur. Raporda dünya genelindeki demokratik gerilemenin 15’inci yılına işaret edilerek demokratik durgunluğun derinleştiği, otoriter liderlerin daha da cesaret kazandığı belirtilerek, bu durumun 73 ülke özelinde özgürlükler ile ilgili seviyenin düşmesine, küresel ölçekte ise nüfusun % 75’ine denk olduğuna değinilmiştir.

Demokrasinin kurumsal değerleri ile uzlaşma içinde olmayan siyasal hareketlerin daha çok buhran dönemlerinde popülist siyasetin kisvesine (kılığına) girerek toplumda daha çekici bir illüzyon oluşturdukları görülmektedir. Böylece; “iktidara sahip olan popülistlerin çoğunlukla bu iktidarı da ele geçirmelerine faydası olan kurumlarla bir sorunu bulunmamaktadır. Çünkü popülistler iktidara geldikten sonra kurumları ele geçirerek, onların kendi popülist siyasal ajandalarını desteklemelerini; her daim iktidar kalmalarına hizmet etmesini ister (Duygun, 2020: 414).

Halkını popülist retorik ile “aldatan” liderler her zaman “demokrasilerde” ölümcül bir virüs olarak yaşama olanağı bulabilmekte demokratik rejimlerin olanakları ile siyaset yapıp iktidara gel(ebil)mektedirler. Gelişmekte olan siyasal-toplumsal yapıların Batı’nın siyasal ve kültürel paradigması içinde geçirdikleri “siyasal kurumsallaşma” süreçlerinde, popülist hareketlerin damgasını vurduğu siyasette otoriterleşme ve ötekileştirme girdabına girdikleri görülmektedir.

Popülist söylemlerin iktidarlar tarafından anayasa değişiklikleri haline kolaylıkla getirildiği bu yapılarda, anayasa metinleri, demokratik siyasi süreçler ile değil, kontrol altında yürütülen yasal (hukuki) süreçler ile oluşturulmaktadır. “Demokrasi” şemsiyesi altında yer alan bu rejimlerde, kurucu belgenin, halkın anayasası olmaktan çok üstünlerin hukukunun normu haline geldiği, dolayısıyla elitler açısından bağlayıcılığının ihmal edilmesine de sıkça rastlanılmakta olduğu görülmektedir.

Popülizmin yarattığı çekicilik siyasal söylem alanında onu kullanışlı bir araç haline getirerek, özellikle otoriter siyasal eylemlere dönük propaganda malzemesine dönüşmesine yol açmaktadır. Popülist retorik, otoriterizme yönelen siyasal eylemlere dönüşmek üzere, siyasal faaliyetlerde teorik ve pratik bir söylemden öteye geçerek, eylemin taktik ve stratejik unsuru haline gelmiştir:

Bu sebeple popülistler, öncelikle idari teşkilattaki bütün önemli makamlara kendi taraftarlarının atanmasını sağlarlar; bunun devamında ise yargıda kendilerine sorun çıkarmayacak yargıçların atanmasını sağlarlar. Dolayısıyla popülist anlayışın amacı bu organları ortadan kaldırmak ya da zayıflatmak değil; bu organları teşkil eden makamları ele geçirmek yahut onun sınırlarını belirsiz hale getirmektir. (Duygun, 2020: 415,416).

Popülist siyaset üreten ve demokrasiyi amaç olmaktan öte hedefe varmanın yöntemi olarak gören siyasal hareket ve yaklaşımlar için iletişim ve dil iki önemli vasıta. Kültürün temel unsuru olan “dil”, değişime uğrayarak karşı refleksler ile tarihsel olgulara erişerek ve onlardan siyasal malzeme üreterek, sosyal yaşamın bütün alanlarına iletip dağıtacak politik bir araç haline getirilmiştir. Konuşma dili siyasal donanımlar yüklenerek, düşünceyi ve düşünme biçimini kurgulayacak anlam ve yapı kazandırılarak, siyasal aidiyetin kimliğini oluşturmak üzere “hesaplaşma” eylemine dönüştürülmüştür.

Bir toplumda ayrışmanın iletişim hattında başlatılması ile düşünceler, değerler, referanslar, semboller, inanç objeleri ve ortak paydalar birer birer ötekileştirmenin kriterleri haline getirilmek üzere yeni baştan kurgulanıp biçimlendirilmektedir. Toplumsal ayrışma ve siyasal bölünme “emperyalizmin diyalektik tezgahtında” yeniden dokunmaya başlar. Sosyolojik verilerin buna uygun çeşitliliği ve zenginliği ile siyasal alanda “ötekileştirme” çarkları hızla işletilerek sosyo-politik bütünleşmenin dinamiğini oluşturan “temel uzlaşma” zayıflatılarak dağılmaya kadar gidecek bir süreç başla(tıl)mış olur. İlerleyen dönemde bu gelişmeler, kurumsal düzeni oluşturan otoritenin aşınarak bozulması ile “eski” ve “yeni” ayrımına dönüşen bir hat çizerek, ötekileştirmenin ve ayrımcılığın yolunu açar. Bu gelişmeler, meşruiyetin önce sorgulanır sonra da dikkate alınmayarak tanınmadığı bir aşamaya kadar devam eder. Bu süreç; “değişim, dönüşüm, çoğunluğun yönetimi, milli irade” gibi kavramsal meşruiyet şemsiyesi altında gelişerek gerçekleş(tiril)mektedir.

Siyasal alanda yaşanan kırılmalar, iletişim teknolojisi, bilginin hızla dolaşımı ve sosyal bilimler alanında gerçekleşen büyük dönüşümler sonucunda devletin siyasal ve yönetsel yapısını yeniden düzenleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş toplumlarda siyasal sistemlerin bu değişime olanak verecek kapasite ve yetenekte olması geçişin doğal biçimde, gelişmekte olan ülkelerde ise siyasal sistemler yeterli kurumsallaşma düzeyine sahip olmadıkları için şiddetli kırılmalar ile bu değişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Biriken değişim talepleri ve statükonun basıncı ile sıkışan sosyolojilerin radikalleşme eğilimleri yükselmektedir. Bu rejimlerde “değişim” imgesi ile kolayca iktidara erişen popülist siyasal hareketler uzun dönem iktidarda kalma olanağını elde edebilmektedirler. Sözü edilen toplumlardaki geleneksel yönetim kültürünün bastırılmış değerleri kontrolden çıkarak azgınlaşmış bir milliyetçiliğe dönüşerek “rejimin” bütün kurumlarına yayılmaktadır. Şiddet ve otorite ile zehirlenen demokrasinin zayıf ve cılız kurumları yeterli direnci gösteremeyerek birer birer neopatrimonyal yapılara teslim olmaktadır. Ersin Kalaycıoğlu’nun ifadesiyle sistem “patrimonyal yönetim özelliği gösteren bir neopatrimonyal Sultanizm” (Kalaycıoğlu, 2019) uygulamasına doğru evrilmektedir.

Az gelişmiş ülke demokrasilerinde “anayasal değişim”in istikameti “otoriterizme” yönelmekte olup, bu otoriterleşmenin metodolojik gelişimi ilgili olarak *Sören Schmidt* "sultanlığın" gücünü oluşturan karakteristik özellikleri beş noktada (*Schmidt*, 2018: 33-40) açıklamaktadır. Bu özellikler sırasıyla: Rejim ve devlet arasındaki farkın bulanıklaşması, Kişisellik, Anayasal ikiyüzlülük, Zayıf sosyal kökler ve Kapitalist ekonominin çarpıtılması olarak görülmektedir.

Batı ile Doğu değerleri arasında anomi yaşamakta olan az gelişmiş sosyolojiler, “demokratikleşme” ve “değişim” dinamiğinin kolaylıkla siyasal bir lokomotifle dönüştürülerek başka istikametlere götürülmesi “riski” ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu toplumsal siyasal yapıların sahip olduğu değişim potansiyeli, otokrat yönetici elitler için birer yönetim faktörü haline getirilerek, otokratik liderlik ve otoriter yönetim kurmanın adeta madenini oluşturmaktadır. Halkını demokrasiden alıkoymanın iktidarlarına ömür katacak yol olduğunu düşünen otokratlar için yegane yöntem olan “kayıtsızlık” ve “sorumsuzluk” uygulanırken, “toplumsal kültür” bunun en elverişli aracı olmaktadır. O nedendir ki “tahribat” hukuk planında “siyasallaşma” ile başlayarak, evrensel normlar ve anayasa’nın değersizleştirilmesi ve hukuk devleti’nin rafa kaldırılması ile sürdürülmektedir.

Kapitalist ekonomik sistemde yer alan bu az gelişmiş siyasal rejimlerin “demokrasi” olmaktan çıkmalarının önündeki “engel” ekonomik sorunlar olup, bu bariyeri (de) küresel sermaye ve onun uluslararası finans kuruluşları ile egemen politikaları oluşturmaktadır.

2. DEMOKRASİLERİN BAĞIMLILIK SENDROMU “SUIİSTİMALCI ANAYASACILIĞIN” PATOLOJİSİ VE ZİNCİRLEME ETKİLERİ

Schmidt’in saptamış olduğu "sultanlığın" gücünü oluşturan karakteristik özellikleri hayata geçirmek üzere çoğunluk desteğini sağlayarak devlet gücünü kullanma yetkisini elde eden bir iktidar demokrasiye artık ihtiyaç duymayacaktır. Demokrasi var olduğu sürece kendi varlığını tehlikede görmez. Dolayısıyla demokrasiyi yok etmek için ilk ele alacağı kurum “yargı” erki olacaktır.

Yargı bağımsızlığını engelleyen düzenlemeler yapılması, adalet kurumlarının siyasal atamalar ile tarafsızlığının bozulması, çifte standartlar oluşturulması başlıca yöntemler olarak uygulamaya konulmaktadır. Yargı rejiminin bozulduğu, mahkemelerin bağımsızlığını kaybettiği bir düzende, demokratik hukuk devletini kuran anayasa korumasız kalmıştır.

Kendi kendini koruma mekanizmaları köreltilmiş bir demokraside, kurumların demokratik refleksleri oluşmaz. Etkisiz kılınan kamu mekanizmaları, üniversiteler ve otonom kuruluşlar ile sivil toplum susturularak kitle iletişim araçları ele geçirilmekte, kamuoyunun bilgilenme kanalları kapatılarak medya demokratik bir söylem alanı olmaktan çıkarılarak tek sesli hale getirilmektedir. Demokrasinin bileşeni olan kurumlar, otoriterleşmenin mekanizmaları haline getirilerek, demokrasinin kendi kendini yok etmesine aracılık etmektedirler. Böylece intihar eden bir demokrasi düzeni karşısında; “otokrat liderlik”, “anayasacılıkta popülizm” ve “partinin devletleştirilmesinden - devletin partileşmesine” doğru gelişerek kurumsallaşan bir siyasal-hukuksal yapı “parti-devleti” şeklinde somutlaşacak olan değişim sürecinin halkalarını oluşturmaktadır.

21. Yüzyılda iletişim ve enformasyon teknolojilerinin sağladığı kitlelere doğrudan ve hızla ulaşma olanakları, algı yönetimine dayanan siyasal mühendisliğin politik alanın dışına çıkarak “demokratik rejime” yöneldiği bir döneme girilmiştir. Bu paradigma içinde demokratik düzenlerde “değişiklik” eşiklerinin aşılmasında “otoriter” sivil yönetimlerin son zamanlarda Macaristan ve Polonya’da iktidar, Avusturya’da iktidar ortağı olan aşırı sağ ve popülist partiler, Kolombiya, Ekvador ve Venezuela’da olduğu gibi anayasal metinleri oldukça kolay değiştirebilmektedir.

Gelişmekte olan siyasal rejimlerde “demokratik anayasacılığın” karşısında konumlanan bu uygulama şeklinin demokratik düzenlere nasıl iliştiirildiği konusunda [David Landau](#), “suiistimalci/istismarcı anayasacılık” teorisini kurmaktadır. Bu yaklaşımda; anayasa değişikliği mekanizmalarının-anayasada değişiklik yapma ve anayasayı tümüyle değiştirme - demokrasiyi zayıflatmak için kullanılmasını “suiistimalci/istismarcı anayasacılık” olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram ile demokrasiyi geleneksel yıkma yöntemleri olarak süren askeri darbelerin yerini alan ve popülist iktidarların sergilediği pratiklerin tanımlanması amaçlanmaktadır. Popülist partilerin iktidarlarında yaygın olarak görülen, otoriter rejimler kurmak üzere anayasal araçların kullanılması anlatılmaktadır.

Landau anayasal demokrasilerde yaygınlaşmakta olan bu uygulamaları değerlendirerek istismarcı anayasacılığın çerçevesini şu şekilde çizmektedir:

İktidardaki güçlü başkanlar ve partiler, anayasa değişikliğini, kendilerini yerinden etmeyi ve uygulamalarını denetlemeyi amaçlayan mahkemeler gibi kurumları etkisizleştirecek şekilde tasarlayabilirler. Bu şekilde oluşturulan anayasalar uzaktan hala demokratikmiş gibi görünürler ve liberal demokratik anayasalarda bulunanlardan farklı olmayan birçok unsur içerirler. Ancak yakından bakıldığında, demokratik düzenin altını oymak için yeniden düzenlenmişlerdir (Landau, 2013:191).

Avrupa’da; 2010 yılından itibaren Macaristan’da milliyetçi popülist parti Fidesz’in, Polonya’da ise 2015’ten bu yana milliyetçi-muhafazakar parti PiS’nin iktidarda olduğu, Avusturya’da 2017 yılından başlayan koalisyon hükümetinde sağ popülist FPÖ’nin popülist politikalar izleyerek yer aldığı görülmektedir.

Avrupa coğrafyasında giderek güçlenen milliyetçi, faşist parti ve akımlar¹ arasından seçimlerde çoğunluğu sağlayarak iktidara gelen bu sağ popülist otoriter partiler, yaptıkları icraatları ile arka planda gelişmekte olan siyasal “tehlike”nin büyüklüğünü de ortaya koymaktadır.

Avrupa’da Doğu Bloku’nun eski devletlerinde de diğer coğrafyalarda görülen, “anayasal değişim mekanizmalarının” demokratik düzeni aşındırmak için kullanılmasına ilişkin uygulamalara başvurulmaktadır. Askeri darbeler yerine anayasal düzende, iktidardan düşmelerini zorlaştırmak, mahkemeleri ve diğer hesap verebilirlik kurumlarını devre dışı bırakmak için yeniden düzenlemeler yapılmaktadır. Ortaya çıkan bu rejimler seçimleri yapmaya devam eden, tamamen otoriter olmadan daha az demokratik göstergeler ile: Bürokraside nepotizme ve patronaja, medya ve diğer kilit kurumlar üzerinde hükümet kontrolü sağlamaya dayalı yönetim oluşturmaktadırlar (Landau, 2013: 194,195).

Demokrasilerdeki bozulma sadece anayasal-siyasal sistem ile sınırlı olmayıp, ekonomi politiği de etkilemekte midir?

Bu sorunun cevabı ilk kez Fareed Rafiq Zakaria (1997: 22-42) tarafından kullanılan “liberal olmayan demokrasiler (*illiberal democracies*)” kavramından esinlenerek “illiberal anayasacılık” yaklaşımı ile verilmektedir: “İlliberalizm aynı zamanda yasal olarak desteklenen yeni patrimoniyalizm ve kayırmacılığı ve devlet kontrolündeki yolsuzluğu da beraberinde getirir, bu da “yozlaşmış bir oligarşi” veya mafya devleti yaratmaya katkıda bulunur” (Drinóczi ve Bień-Kacała, 2019: 1159).

Yeni otoriterizmin araçlarını oluşturmak üzere anayasal değişim zincirinin halkaları; lider, retorik, demokratik özgürlükler ve medyadan meydana gelmektedir. Mevcut demokratik yapıyı tersine işletmek üzere rejimin bütün aparatları kullanılarak “ideolojik bir eksen” içine alınan düzenin, “demokrasi ve hukuk devleti cihazları” etkisizleştirilerek demokratik rejimin koruyucu mekanizmalarından ve “direnç reflekslerinden” arındırılarak “yeni bir düzen” kurulmaktadır.

Demokrasie öзде inandımayan siyasal liderler ve onların kadro partileri popülist söylem ve yöntemlerle iktidara geldiklerinde;

Büyük ölçekli anayasa değişikliği, popülist liderlerin mevcut kurumsal düzeni ortadan kaldırması ve gücü özellikle hızlı ve dayanıklı bir şekilde birleştirirken aynı zamanda anayasal biçimlerle deneylere de izin veriyor. ... eğer popülistler başarılı bir şekilde merkezileştirebiliyorsa iktidarı uzun süre elinde tuttuğunda, rejim liberal demokrasie giderek ve açık bir şekilde karşı çıkacaktır (Landau, 2018: 522).

“Suistimalci anayasacılık” ve “anayasacılığın popülizmi” olarak kodlanan bu değişikliklerin anayasa metnini siyasal ala(n)ına çekerek ve üzerinde politik oyun kur(ul)arak, suistimale açık bir “değersizleşme” sürecine sokulmaktadır. Böylece üstün norm sıradanlaştırılarak, değerinin düşürüldüğü, tartışmaya açılarak da toplumsal saygınlığının zayıflatıldığı bir durum oluş(turul)maktadır. Bugün “suistimalci anayasacılık pratikleri” olarak anayasal-siyasal alanda popülizmin ürettiği sivil darbeler ve ortaya çıkan otoriter siyasal yapılar, demokratik liberal sistemin üstünde “Demokles’in Kılıcı” gibi durmaktadır.

Bu tablo karşısında temel soru; “yeni otoriter iktidarlar ve demokratik rejimin otoriterizme kaybı, demokratik-liberal sistemin çaresizliği midir?” olup, demokrasiler bu noktada yeni bir sınav vermektedirler (Paçacı, 2017: 521-544).

Freedom House’dan Başkan Yardımcısı Sarah Repucci, dünya genelindeki otoriter eğilimlerin kontrol altına alınmadığını vurgulayarak çözüm formülüne şu sözcükler ile işaret etmektedir.

¹ İngiltere’de (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi-UKIP), Fransa’da aşırı sağ Ulusal Cephe, İtalya’da (Liga Nord), Belçika’da (Vlaams Belange), Finlandiya’da (Gerçek Finler), Romanya’da (Büyük Romanya Partisi-PRM), Bulgaristan’da (Atacke), Estonya’da (Muhafazakar Halk Partisi), Slovakya’da (Milliyetçi Parti), Letonya’da (Ulusal Birlik), Litvanya’da (Düzen ve Adateli Partisi-TT) gibi sağ popülist, milliyetçi, faşist parti ve akımlardır. Bkz. Özdemir Yücel (20 April 2016), “Avrupa’da sağ popülizm, ırkçılık ve mücadele”, *Yeni Hayat*, <https://yeniheyat.de/2016/04/20/avrupada-sag-popuelizm-irkcilik-ve-muecadele/> (Erişim Tarihi: 20.02.2018); Aslan, Ahmet (1 Haziran 2019), “Aşırı Sağ Nedir?”, *Perspektif*, <https://perspektif.eu/2019/06/01/asiri-sag-nedir/> (Erişim Tarihi: 22.02.2021); Aras, İlhan (2017), “2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, No:1: 1-32.;Acar, Kayhan (29.12.2017), “2018: AB gerçeğiyle yüzleşmek”, *Deutsche Welle Türkçe*, [http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583](http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583) (Erişim Tarihi: 20.02.2018)

Demokraside 15 yıldır biriken düşüş eğilimlerini tersine çevirmek, daha özgür ve barışçıl bir dünya inşa etmek istiyorsak, demokratik hükümetler, demokrasi ve insan hakları savunucuları daha baskıcı bir ortamda hep beraber ve dayanışma içinde çalışmak zorunda kalacaklar (Freedom in The World 2021).

3. AVRUPA BAŞKENTLERİNDE POPÜLİST ANAYASACILIĞIN VE OTOKRATİK LİDERLİĞİN YÜKSELİŞİ: ÜÇ ÖRNEK

Avrupa başkentlerinde bir dizi hükümet değişikliği gerçekleşmiş ve bunlardan bazıları anayasa değişikliği ile demokratik rejimden uzaklaşan bir rota çizmişlerdir. Sağ popülist partilerin 2014’de yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde tarihi bir zafer elde etmeleriyle anayasacılığın da popülist eylem alanı haline geldiği bir süreç başlamıştır.

Avrupa’da sağ popülist partilerin iktidara gelişi; Macaristan’da 2010 yılında Macar Yurttaş Birliği Partisi (Fidesz)’nin, Polonya’da 2015’te Hak ve Adalet Partisi (PiS)’nin, 2017 yılında da Avusturya’da Avusturya Özgürlükçü Partisi (FPÖ)’nin koalisyon hükümeti ortağı olması ile başlayan bir süreçtir. Bu iktidarların anayasa ve hukuk ekseninde yaptığı değişiklikler ile anayasacılığın popülizmi olarak nitelendirilen “suistimalci anayasacılık” uygulamaları ortaya konulmuştur.

Bu popülist iktidarların uygulamaları üzerinde durularak, anayasal planda yapılan müdahaleler ile anayasal demokrasilerin nasıl bir değişime uğratıldığı ve karşılaştığı tehdit sergilenmektedir.

3.1. Macaristan’ın Anayasal-Siyasal Sisteminde Macar Yurttaş Birliği (Fidesz) İktidarı

Fidesz, 1988 yılında, Viktor Orbán, János Áder ve László Kövér’in de bulunduğu, çoğunlukla Budapeşte’deki Eötvös Loránd Üniversitesi’nin Hukuk Fakültesinden 37 üniversite öğrencisi tarafından kuruldu (Simon, 2016; Our History, 2020). Fidesz’in açılımı olan “Fiatal Demokraták Szövetsége (Genç Demokratlar Birliği)” olup, Parti’nin resmi adı değiştirilerek Parti adını 1995’te Fidesz-Macaristan Sivil Partisi (Fidesz-MPP) ve 2003’te Fidesz-Macaristan Yurttaş Birliği (Fidesz-MPSZ) olarak değiştirdi (‘Fidesz’ Encyclopaedia Britannica; Enyedi ve Tóka, 2007: 150; Uslu, 2014).

Macaristan’da 1989’daki siyasi dönüşümden yükselerek çıkan Fidesz partisi, Viktor Orbán’ın liderliğinde daha küçük iki parti ile ittifak kurarak 1998 seçimlerine girmiş ve yüzde 42 oyla seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Böylece Fidesz, Macar Demokratik Forum partisi ile koalisyon kurarak iktidar olmuştur. Fidesz, üç dönem üst üste iktidar olmayı başararak 2010 ve 2014 yıllarındaki seçimlerde çoğunluğu sağlamış, 2014’deki seçimlerde yüzde 44,9’luk bir başarı elde etmiştir. 8 Nisan 2018’de yapılan seçimleri de Hükümette yer alan Macar Yurttaş Birliği (Fidesz) ve Hristiyan Demokratik Halk Partisi (KDNP) koalisyonu açık ara farkla kazanmış ve oyların %48,8’ini almıştır (Ünveren, 2018; Macaristan’da Orbán açık farkla kazandı, 2018).

Avrupa demokrasilerinde görülen anayasal demokrasiden sapmanın tipik örneğini Macaristan’daki Fidesz iktidarı oluşturmuştur. Bu durum, Fidesz partisi’nin 2010 yılında yapılan parlamento seçimlerinde anayasayı değiştirmek için gerekli olan üçte iki sandalye sayısına ulaşması ve tek başına anayasa yapma çalışmaları ile başlamıştır (Duygun, 2020: 418). Nitekim, Fidesz iktidarının ilk yılında anayasa 10 kez değiştirilmiş, 2011 yılında yeni anayasaya yapılmış ve 5 kez değiştirilmiştir (Bayar, 2012: 19). Yeni anayasa, Avrupa Parlamentosu ve Amerika Birleşik Devletleri aracılığıyla Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu’ndan büyük eleştiri almıştır. Ancak Fidesz hükümeti buna aldırmaz etmemiştir (Scheppele, 2011).

Anayasanın yapılması ile ilgili bu süreçte ne muhalefet partileri ve sivil toplum kuruluşları ne de genel kamuoyunun herhangi bir etkisi olmamıştır. Bu çalışmaların yürütülmesinde “Fidesz siyasi partisi, Macar hükümetinin tüm yetkilerini, başka hiçbir siyasi çevreden denetim almadan ve yapabileceklerine herhangi bir sınırlama getirilmeden kendi elinde toplamıştır” (Bozoki, 2015; Scheppele, 2015: 111; Scheppele, 2013: 20; Itzek, 2019). Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu önünde yapılan duruşma da Scheppele; Fidesz hükümetinin bir anayasa çılgınlığı içinde görevdeki ilk yılında on iki kez devraldığı anayasayı değiştirdiğine ve bu değişiklikleri durdurulabilecek kurumsal kontrollerin çoğunu kaldırdığına dikkat çekmiştir (Bkz. The Trajectory of Democracy-Why Hungary Matters, 2015: 20). Anayasada yapılan değişikliklerle demokratik düzenin bağımsız nitelikteki kurumlarına müdahale edilerek, bunların görevleri adeta sembolik hale getirilmiştir. İktidarın, bağımsız organlardan Başsavcılıklar ve Sayıştay ile özerk kurumlardan Medya Konseyi, Seçim Komisyonu, Ombudsmanlık sistemi ve Merkez Bankası yönetimleri ile ilgili engellemeleri gerçekleştirmiştir. Anayasa değişiklikleri sonucunda, Anayasa Mahkemesi ve olağan yargı ağır bir darbe almıştır (Scheppele, 2015: 119, 120).

Bu gelişmelerin ortaya koyduğu tarihsel soru(n): “Bir demokrasi yasal yoldan nasıl öldürülür?”

Bu sorunun cevabını *Kim Lane Scheppele (2014)*; “Macaristan ve siyasetin sonu: Victor Orbán anayasal bir darbe başlattı ve tek partili bir devlet yarattı” diyerek vermektedir. Scheppele, Fidesz’in 2010 yılından bu yana, herhangi bir muhalefet partisi katılmadan anayasayı yeniden yazarak, parti liderine ezici ve kontrolsüz bir güç verdiğini ve devlet kurumlarının denetimini sağlayarak, her yerde siyasi ittifaklarını güçlendirerek, yargıyı kontrol altında tutarak siyasi otoriteyi radikal bir şekilde merkezileştirdiğini belirtmektedir.

Fidesz Partisi’nin iktidarı tarafından anayasada yapılan değişiklikler bir “anayasa ihtilali” oluşturacak sertlikte ve etkide sonuçları olan ve muhalefetin katılmadığı bir işlem ile gerçekleşmiştir. Bu anayasa değişikliklerinin anayasal demokrasiye ve yargı bağımsızlığına verdiği tahribatın kısa bir dökümü şu şekildedir (Başçıl, 2016; Scheppele, 2015: 117-120):

- Başsavcılık ve Sayıştay Kurumları iktidara devredilerek yargı bağımsızlığı kaldırılmıştır.
- Anayasa Mahkemesi yargıçlarının sayısı artırılarak iktidar partisine yakın üyelerin atanması sağlanmıştır.
- Yüksek Mahkemenin bütçeye ve vergi düzenlemelerine ilişkin denetleme yetkisi kaldırılmıştır.
- “Ulusal Yargı Ofisi” kurularak hakim atama, görev-dava dağıtım yetkisi tek kişiye verilmiştir.
- Seçim Yasasında yapılan değişiklikler ile seçimleri muhalefetin kazanması büyük ölçüde zorlaştırılmıştır.
- Basın Denetim Kurumu kurularak, yapısı partililerden oluşturulmuş ve kurum medyanın yayınlarını denetlemek üzere mali yaptırım uygulama yetkisi ile donatılmıştır.
- Din siyasi alandaki önemi vurgulanarak anayasaya sokulmuştur.

Bu değişiklikler sonucunda ortaya çıkan tablo değerlendirildiğinde, demokratik düzene ilişkin olarak şu betimleme yapılmaktadır:

Yeni anayasada en büyük darbeyi yargı aldı. Bugüne kadar tüm yasaları anayasaya uygunluk açısından kontrol etmekle görevli olan Anayasa Mahkemesi üç yolla öldürüldü. Önce hükümet mahkemedeki yargıç sayısını artırarak yeni koltuklara kendine yakın isimleri getirdi. Daha sonra yetki sınırlamasına giderek bütçeyi, vergileri, kemer sıkma planlarını içeren yasaları denetleme görevini elinden aldı. Son olarak da mahkemeyi daha ulaşılmaz hale getirerek başvuru mekanizmasını zorlaştırdı. Yani Anayasa Mahkemesi artık fonksiyonel olarak öldü (Scheppele, 2011).

3.2. Polonya’nın Anayasal-Siyasal Sisteminde Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) İktidarı

Hukuk ve Adalet Partisi (Prawo i Sprawiedliwość-PIS) 2001 yılında Kaczynski ikizleri, Lech ve Jaroslaw tarafından muhafazakar merkez sağ siyasi parti olarak (Folvarčný and Kopeček, 2020: 160; Gwiazda, 2015: 63) kurulmuştur.

Polonya’da 2015 senesinde sağ popülist Hak ve Adalet Partisi’nin (PIS) önce devlet başkanlığı kazanması, daha sonrasında ise parlamentoda çoğunluğu elde etmesi ile popülist anayasacılık uygulamaları ortaya çıkmıştır. Ancak anayasa değişikliği yoluyla değil, kanun değişiklikleri ve siyasi iktidarın diğer eylemler ile anayasayı ihlal etmesi ile gerçekleşmiştir (Duygun, 2020: 424). PiS’in yükseliş trendine bakıldığında; 2005’te girdiği ikinci seçimde %27 oy oranı ile birinci parti haline gelmiş, 2007 % 32 oy oranı ve 2011’deki muhalefet döneminden sonra 2015’te oyların 37,5’ini alarak 460 sandalyeli meclisin 235’ni kazanarak tek başına iktidar olmuştur. Böylece Avrupa Birliği karşıtı olan Pis, 2006’da cumhurbaşkanlığı seçimlerini de kazanarak sekiz yıldır devam eden liberal iktidar dönemine son vermiştir. PiS 2005’ten itibaren komünizm-sonrası dönemin sorunları üzerine kurduğu popülist söylemlerle pragmatik bir eylem içine girmiştir (Jasiewicz, 2008: 7-24; Yıldırım, 2018: 132vd.).

PiS iktidarının Anayasa Mahkemesini etkisizleştirmek için yaptığı anayasa değişiklikleri Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Anayasa değişikliği yolu ile bağımsız kurumları işleme hale getirerek, yetkileri tümüyle ele geçirmek üzere yaptığı girişimler Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından eleştirilmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan raporda; “yapılan değişikliklerin hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarını tehdit ettiği” görüşlerine yer verilmiştir. Ancak hükümet her iki kararı da ‘tanımadığını’ açıklamıştır (Polonya’da tanıdık sorun, 2016).

2006’da Lech Kaczyński’nin cumhurbaşkanı olmasıyla, Jarosław Kaczyński’nin de başbakan olduğu bir siyasi yapı ortaya çıkmış, ancak 2010 yılında Cumhurbaşkanı Lech Kaczynski’nin Rusya’da gerçekleşen uçak kazasında ölümü (Harding ve Connolly, 2010) ile son bulmuştur.

Seçimlerinden sonra kurulan yeni hükümet ve Jaroslav Kaczynski ülkede denetimi tümüyle elinde toplamak üzere, polisin yetkilerini güçlendirmeyi, cezaları attırmayı ve daha sert bir yönetim politikası yürütmeyi amaçlıyordu. Güvenlik alanında istihbarat örgütünün yönetimi, başkanını değiştirerek (Folvarčny ve Kopeček, 2020:173; Özdemir, 2016), yargı ile ilgili olarak da Anayasa Mahkemesine beş yeni yargıç atanarak denetim altına alınmıştır. Medyada kontrolü sağlamak üzere Basın Kanunu’nda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kamu Radyo-Televizyon Kurumu “Ulusal Kültür Enstitüsü”ne dönüştürülüp hükümete bağlanarak özerk olmaktan çıkarılmıştır (Özdemir, 2016).

2007’de yapılan genel seçimler sonucunda Başbakan Jaroslav Kaczynski’nin PiS Partisi iktidarı kaybederken, Avrupa Halk Partisi’nin (EPP) başkanı Donald Tusk’un AB yanlısı Yurttaş Platformu, seçimlerden birinci çıkmıştır. Böylece Tusk, 2007-2014 yılları arasında başbakan olmuştur. Polonyalılardan yeterli güveni sağlayamayan Kaczynski 2010 yılında yapılan başkanlık seçimlerini de kaybetmiştir (Folvarčny ve Kopeček, 2020: 168).

2015 seçimlerinden Jaroslav Kaçinski liderliğindeki PiS, oyların yüzde 39’unu alarak birinci çıkmış ve başbakan aday olarak ise Beata Maria Szydlo’yu önermiştir. 2015 ile 2017 yılları arasında başbakan olan Szydlo, 2017 sonbaharında PiS Hükümetinin uygulamaya koyduğu icraat, protestolara dönüşerek binlerce muhalifi sokaklara dökülmüştür. Bu gelişmeler üzerine Başbakan Szydlo 7 Aralık 2017 tarihinde istifa etmiş ve yerine **Cumhurbaşkanı Andrzej Duda** tarafından Başbakan Yardımcısı ve Kalkınma Bakanı *Mateusz Morawiecki* atanmıştır. Polonya’da iktidardaki PiS, muhafazakâr popülist Cumhurbaşkanı Andrzej Duda’nın Haziran 2020’deki seçimleri yeniden kazanmasının ardından Eylül 2020’de yapılan kabine değişikliği ile iktidarın büyük ortağı PiS’in lideri Jaroslav Kaczynski 5 yıl sonra **Başbakan Yardımcısı** olarak kabinede yer almıştır” (Charlish, Plucinska ve Koper: 2020).

Avrupa’da Fidesz ve PiS’in demokrasi ve demokratik değerlere ilişkin uygulamaları uluslararası sivil toplum örgütlerinin yayınladığı raporlara da yansımıştır. Örneğin Freedom House (Özgürlük Evi)’un 2020 yılı Dünyada Özgürlük raporunda; “Avrupa Birliği (AB) üyesi Macaristan’ın artık demokrasiyle yönetilmediği ve eski Doğu Bloku ülkelerden Polonya’nın da Çin ve Rusya’nın etkisi altında kalarak özgürlüklerin kısıtlanması konusunda aynı yönde ilerlediği kaydedildi.” görüşlerine yer verilmiştir.

3.3. Avusturya’nın Anayasal-Siyasal Sisteminde Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) İktidarı

Demokrasilerde popülist ve aşırı sağ partilerin iktidarlarında evrensel değerleri geriletken popülist politikaları özellikle ırkçı, ayrımcı ve göçmen karşıtlığı ile Avusturya’da görülen Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) koalisyon hükümetleri ile gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlar tarafından sert biçimde eleştirilen, anayasanın insan haklarına ve özgürlükçü demokrasiye dayanan yapısından sapma ile ortaya çıkan bu gelişmeler sonucunda “2000’li yıllar ile beraber göçmenler konusu aşırı sağ partilerin de etkisiyle giderek daha fazla güvenlikçi bir karakter kazanmıştır.” (Sağlam, 2017: 146)

Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs-FPÖ), ulusal sosyalist hükümette görev yapmış olan Anton Reinthaller tarafından 7 Nisan 1956’da Viyana’da kurulmuştur (Dennison ve Pardijs, 2016: 7). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Nazi yönetiminde görev almış kişiler tarafından kurulan FPÖ, 1950’lerden günümüze kesintisiz bir şekilde siyasette yer almıştır. Avusturya siyasetinde 1980’lerin sonundan itibaren söylem üstünlüğünün, 2000’li yıllardan itibaren ise otoriter retoriğin açığa çıktığı görülmektedir. Örneğin Waffen tarafından ırkçı, totaliter yaklaşım 1985 ve 1986’da yapılan konuşmalarda, “Nazi SS askerlerinin onurlandırılması gereken Alman ordusunun bir parçası olduğu” şeklinde övgülere yer verilerek savunulmuştur. (Aktaş, 2018: 280)

2017 yılından itibaren Koalisyon hükümetinde, merkez sağ Avusturya Halk Partisi (ÖVP) ile sağ-popülist akımın bir temsilcisi olarak Avusturya Özgürlükçü Partisi (FPÖ) yer almıştır. Koalisyon hükümetinin başbakanlığını ÖVP lideri Sebastian Kurz, başbakan yardımcılığını da FPÖ’nün lideri Heinz-Christian Strache bulunmaktadır.

2013 yılında yapılan seçimlerde oyların yüzde 20,5’ini alan, FPÖ, 2017’de ki seçimlerde oylarını yüzde 26’ya yükselterek Dışişleri, İçişleri ve Savunma Bakanlıklarına da sahip olmuştur. Sebastian Kurz’un liderliğindeki Halk Partisi (ÖVP) oyların % 31.6’sını almıştır (Elbir, 2017). Avrupa sağ popülist hareketinin bir temsilcisi olarak FPÖ izlediği politikalarda göç karşıtlığını güçlü biçimde öne çıkarmakta, ÖVP lideri Kurz’da bu konuda paralel bir tutum sergilemiştir. Başbakan Kurz, göçmenlerin kendi ülkelerinde "güvenli bölgeler" oluşturularak kalmasını önermiş, Avrupa Birliği’nin de "askeri olarak" desteklemesini istemiştir. (Ünveren, 2018).

Aşırı sağ hareketin Avusturya’da ilk ciddi yükselişi, Haider döneminde 2000 yılında yapılan seçimlerde olmuştur. FPÖ, 2000-2005 arasındaki dönemde merkez sağ parti ile koalisyon ortağı olmuştur. 2016 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda yüzde 49,7 oranında oy alan FPÖ’nün adayı Norbert Hofer seçimi kazanmıştır (Oltermann, 2016). Jörg Haider yönetimindeki FPÖ’nün 1990’lı yılların sonunda Avusturya’da ikinci parti olması, Avrupa kamuoyunda ve kurumlarında tepkiyle karşılanmıştır. Öyle ki, AB ve uluslararası kuruluşlar Avusturya’ya yaptırım uygulayacaklarını bildirmişti” (Tanrıku, 2020: 99). Bu koalisyona karşı Avrupa Birliği ve üye ülkeleri tarafından tepki gösterilerek, ikili diplomatik ilişkiler bir süreliğine dondurulmuştur (Öner, 2018: 44).

Zamanla eritme potası (melting pot) çağrışımı asimilasyon politikası çokkültürlülük ve entegrasyon yaklaşımlarına evrilerek 2000-2006 yılları arasında kapsamlı üç yasa değişikliği yapılarak devletin göçmenler üzerindeki otoritesi yeniden oluşturulmuştur. Göçmenlerin entegrasyon sözleşmesini imzalamaları ve zorunlu dil dersi almaları şart koşulmuştur. 2005’de Vatandaşlık Yasası, 2015 yılında yenilenen “İslam Yasası” (Islam-Gesetz) ve 2014’de başlayan “Avrupa, Entegrasyon ve Dışişleri Bakanlığı” ve diğer ilgili kurumların yeniden dizaynı gerçekleştirilmiştir. (Sağlam, 2017: 146)

Popülist radikal sağın Avrupa’daki yükselişinde göçmenler ve işsizlik sorunları yanında İslam karşıtlığı ve artan güvenlik kaygıları etkili olurken, FPÖ’nün yükselişinde savunduğu göç ve ayrımcılık politikalarının rolü olduğu görülmüştür. Bu gelişmelerin sonucu demokrasi ve onun özgürlükçü ve eşitlikçi düzeninden uzaklaşan uygulamalar ve hukuk planında yapılan değişiklikler olmuştur.

4. 1982 ANAYASASININ GÜVENLİK ZIRHLI HUKUKU VE KORUYUCU MEKANİZMALARIN DEĞİŞİMİ: 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ EKSENİNDE KRİTİK SORU(N)LAR

1982 Anayasası, kurucu otorite olarak 12 Eylül askeri darbesini yapan güç tarafından devlet iktidarını güçlendirmeye yönelik olarak tasarlanmıştır. İç ve dış dinamikler ekseninde gelişen siyasi iklim ile birarada düşünüldüğünde; 1982 Anayasası’nın oluşum sürecinin şartlarını, “güvenlik” kapsamında işlenen bir siyasal-hukuksal düzen inşaa etme öngörüsü oluşturmuştur. Geleceğe yönelik projeksiyon yapılarak, demokratik dayanışma ve sivil itaatsizlik² ile gelişecek siyasal-toplumsal hareketlere karşı, anayasal-kurumsal önleyici ve engelleyici mekanizmalar kurulmuştur. Siyasal toplumsal alanın, anayasa aracılığıyla belirlenen politik çerçevenin dışında “demokratik” dönüşümlere kapatıldığı görülmektedir. Bu alanın sınırlarını; anayasa başlangıcındaki siyasal yaklaşım, temel hak ve özgürlükler rejimi, anayasal kurullar sistematiği, siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşlarına siyaset yasağı³ getiren ve siyaset alanını daraltan düzenlemeler ile anayasanın geçici 15. maddesi oluşturmuştur.

Böylece 1982 Anayasası’nda güçlendirilmiş bir yürütme erki tasarımı ile sınırlı katılımcılığa dayalı hürriyet-otorite dengesi yeniden dizayn edilerek şekillendirilen vesayet altında sivil toplum yapısı ve karşısında “cebarrut devlet” modeli inşa edilmiştir.

Uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği’nin belirlediği yol haritasına bağlı olarak 1982 Anayasası’nın AB müktesabatına uyum çerçevesinde birçok kez revize edildiği görülmektedir. Ancak bu anayasa değişiklikleri ile 1982 Anayasası, orijindeki “darbeci” yapı ve ruhtan tümüyle arındırılmamıştır.

Soru 1: Sistem Değişimi Geleneksel Uygulamada Kırılma mı Yoksa “Anayasal Düzenin Değişim Mekanizmaları ve Kurucu Otorite”nin Değişimi midir?

Türk siyasal hayatında Cumhuriyet döneminde ordunun rejime fiili (de facto) müdahalesi ile mevcut anayasanın ilgası ve yerine konacak anayasanın hazırlanması şeklinde rejimin yeniden kuruluşu sağlanmıştır. Her seferinde değişik yaklaşımlar ile iki farklı anayasa düzenlenmiştir. 1960 darbesi ile “özgürlükçü model” esas alınarak 1961 Anayasası, 1980 darbesiyle de devlet iktidarını öngören “sınırlandırılmış bir toplum” modeli tasarlanarak 1982 Anayasası yapılmıştır.

Anayasa, kurucu akıl tarafından rejimin tehlikeye girmesinin nedeni olarak değerlendirilirken, çözümü de yeni bir anayasa yapmada bulmuştur. Her iki anayasa formülü askeri darbeler ile “yeni bir düzen” kurmak üzere hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Türk anayasa geleneğinde bu sürecin kırılması

² Fleish’in tanımı ile, “Sivil İtaatsizlik devlet gücünün üçüncü kişilerce de açıkça görülebilir ve anlaşılabilir derecede, haksız olarak duyumsanan bir edimine karşı, kaba güç kullanmadan ve kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Bu eylem dikkate değer bir siyasi ahlaki motivasyondan kaynaklanır, en azından bir adet suç-uygun bir hukuk ihlalini içerir ve norm ihlalinin hukuki sonuçlarına katlanmaya hazır bulunmak tutumunu taşır.” Bkz. Henry David Thoreau, *Sivil ve İtaatsiz*, (Hazırlayan: Emine Ebru), İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, 2014, s.206.

³ Anayasa’nın 33, 53, 67, 68, 69, 135. maddeleri.

Nisan 2017 yılında yapılan 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair” kanunla gerçekleşmiştir.

Soru 2: Köklü Bir Değişimin Şok Edici Paradoksu Vesayetden Uzaklaşarak-Otoriterleşme mi Yoksa Kurucu Güç Zehirlenmesi midir?

1982 Anayasası; anayasa koyucunun gerek içinde yer aldığı siyasal koşullar gerekse de bağlı olduğu askeri, siyasi ve ekonomik pakt ve onun öngördüğü uluslararası sistemin yüklediği sorumluluklar nedeniyle ekonomik ve politik çerçevesi toplumsal altyapı ile gerekçelendirilmekten uzak bir düzenleme olmuştur. Anayasa’nın öngördüğü devlet-toplum projesi, kurucu aklın Batı blokuna ve Kapitalist sisteme bağlı olarak, “rejimi” koruma refleksi oluşturulan bir “anayasa planlaması” ile şekillendirilmiştir.

Güvenlik merkezli ve rejimi koruma refleksi etrafında oluşturulan anayasa konstrüksiyonu; milli güvenlik, ulusal birlik ve bütünlük, anayasal rejimin korunması vb. üst kavramlar ekseninde anayasal kurullar aracılığı ile (Paçacı, 2012: 185-208) işlev ve yetki donanımı sağlanarak kurulmuş kurum ve aktörler yelpazesi ile “demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti”⁴ tasarlanmıştır. Bu siyasal ve sentetik projeksiyon anayasa metnine “bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;”⁵ direktifi ile de yansıtılmıştır.

Anayasada rejimi koruma ve gelecekte de güvence altına alma amacına yönelik olarak kurumsal mekanizmalar sistematığı oluşturulmuştur. Anayasanın düzenlediği “rejim ve onun güvenliği”, “milli birlik ve bütünlüğün korunmasının” şartı olarak bütünleştirilerek koruyucu zırh ile kaplanmıştır.

Anayasa’da ki bu stratejik-yapısal mimarinin başlıca kritik kurumlarını; Milli Güvenlik Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar (Yüksek) Kurulu ve Yüksek Askeri Şura oluşturmaktadır.

Vesayet rejimi olarak nitelendirilen anayasal sisteme karşı, siyasal iktidarın parlamento çoğunluğu vasıtasıyla gerçekleştirdiği mevzuat değişiklikleri ile desteklenerek, 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile yönetim sistemi değişikliği gerçekleştirilmiş, “kritik rejim kurulları”nın yeniden dizaynı sağlanmıştır.

Yeni kurumsal profili ile bu kurullar, siyasal iktidarın “vesayet rejimi” ile mücadele aracı haline getirilerek sistem adeta kilitlenmiştir. Kilitlenen işleyiş; mevcut anayasa ile çelişen, anayasaya aykırı uygulamalar ile giderek farklı bir durumun anayasal düzenin yerini almaya başlamasına yol açmıştır. Anayasanın dışında hukuki tıkanma ve siyasal açmaz oluşturan ve fiili (de facto) olarak girilen bu çıkmaz yoldan çıkışın formülü siyasal alandan gelmiştir.

Milliyetçi Hareket Partisi genel başkanı Devlet Bahçeli’nin 11.10.2016 tarihinde grup toplantısında yaptığı konuşmasında, uygulamanın anayasadan farklı gerçekleşmekte olduğuna ve bu çelişkili durumdan çıkılması gerektiğine işaret edilerek:“...Sayın Cumhurbaşkanı’nın fiili başkanlık zorlamasından vazgeçmesi, yasa ve anayasal sınırlarına çekilmesidir. Şayet bu olmayacaksa, ikinci olarak, fiili durumun hukuki boyut kazanabilmesinin süratle yol ve yöntemlerinin aranmasıdır” (Güranlı, 2016). diyerek anayasanın pratiğe uydurulması gerektiğini belirtmiştir.

Bahçeli konuşmasında bu çelişkili durumdan çıkış yolunu göstermiş böylece işaret edilen yönde anayasal merkezli kurumsallaşma aşamasına geçilmiştir. Nisan 2017’de yapılan anayasa değişikliği⁶ ile “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” kurulmuştur.

Soru 3: Anayasanın Fren Mekanizmalarının Çözülmesi, “Kritik Rejim Kurulları”nın Yeniden Dizaynı mıdır?

1982 Anayasası’nda gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri içinde; yüksek yargıda Anayasa Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Kurulu, güvenlik alanında ise Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili olarak yapılan düzenlemelerin rejim üzerinde etkili sonuçları olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde stratejik anayasal kurumların yapı ve işlevleri “dönüştürülmüş” ve yetkilerin tekil bir makam ve onu temsil eden aktörün elinde toplanması yöntemine geçilmiştir.

Bu çerçevede anayasal planda şu değişiklikler yapılmıştır:

⁴Anayasa’nın 2. Maddesi. 18/10/1982 Tarih ve 2709 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 05.03.2021)

⁵Anayasa’nın başlangıç paragrafı 5, 1995 yılında 4121 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonrası paragraf 3), 07.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*, (Resmi Gazete: 26.07.1995, 22355)

⁶21/01/2017 tarih ve 6771 sayılı *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* (Resmi Gazete: 11.02.2017, 29976) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

Anayasa'nın 118. Maddesinde "Milli Güvenlik Kurulu"; 4 asker ile 5 sivilden oluşacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Kurula İçişleri, Adalet Bakanları ve Cumhurbaşkanı Yardımcıları dâhil edilmiştir. Jandarma Genel Komutanının kurul üyeliği kaldırılmıştır.

Anayasa'nın 146. Maddesinde "Anayasa Mahkemesi"; "onbeş üyeden kurulur." denilerek oluşumu ile ilgili olarak; Cumhurbaşkanı 12 üye TBMM ise 3 üye seçmektedir.

Anayasa'nın 159. Maddesinde "Hâkimler ve Savcılar Kurulu"; "onüç üyeden oluşur;...Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir." denilerek; 4 üyesi Cumhurbaşkanı, 7 üyesinin TBMM tarafından seçileceğine hükmedilmiştir.

Askeri bürokrasi ile ilgili olarak, 2018 yılında yayımlanan 8 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁷ ile "Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri" yeniden düzenlenerek üye yapısı; "Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Hazine ve Maliye Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları" olarak, 4 asker ile 10 sivilten oluşacak şekilde düzenlenmiştir.

2017 Anayasa değişikliği biri olumlu diğeri ise olumsuz olmak üzere iki önemli sonuç ortaya çıkarmıştır. Olumlu sonucu, Türk anayasacılığının gelişimini engelleyen askeri darbeler ile "yeni sistem kurma ve anayasa yapma" geleneğinin yıkılmış olması, olumsuz sonucu ise yetkilerin tek elde merkezleştirilerek-kurumların tek merkezden yönetiminin "siyasallaştırılmış otorite olarak (partili) "cumhurbaşkanı" tarafından yönetimi" modelinin getirilmesidir. Bu yönü ile popülist gerekçelerle anayasa istismarı yolunu açan bir düzenleme olmuştur. Uzun dönemli iktidarlar; kurumsal mekanizmalar ile işbirliğinden uzaklaştıkça-otoriterleşmeye yakınlaşmakta olup 'güç zehirlenmesi' tuzağına düşmektedir. Nitekim sistem değişikliğine yol açan ancak geniş bir siyasal uzlaşma temelinde dayanmayan anayasa değişikliklerinin yapılandırılması ve uygulanması uzun bir süreç almakta ve eleştirilere konu olmaktadır.

Kemal Gözler tarafından, anayasa değişikliği ile ilgili ortaya konulan teklif ile önerilen hükümet sisteminin aslında bir değeri olmadığına işaret edilerek; "zira 10 Aralık 2016 tarihli anayasa değişikliği teklifinin asıl hedefi, 'başkanlık sistemi' veya 'Türk tipi başkanlık sistemi' kurmak değil, Türkiye'de bir 'kuvvetler birliği sistemi' kurmaktır" (Gözler, 2016: 27, 28) yorumu getirilmiştir. Levent Köker ise bu durumu; "otoriterleşme" eğilimlerinin aynı zamanda "popülist" bir karakter taşıdığına değinerek, "demokrasinin gerilemesi" ile "popülizmin yükselişi" arasındaki ilişkiye dikkat çekerek değerlendirmektedir. (Köker, 2020) Serap Yazıcı'nın bu durumun sistem değişikliği olup yeni bir başkanlık sistemi olacağına ilişkin yorumuna (Yazıcı, 2014) karşın Ergun Özbudun da bu değişiklik teklifi ile ilgili olarak getirilmek istenen modelin "Süper Başkanlık" olduğu şeklinde daha kategorik bir nitelendirme yapmıştır. (Özbudun, 2014)

Türk anayasacılığında, otoriteyi tahkim etmek üzere "anayasal değişim mekanizmalarının" demokratik düzeni aşındırmak için kullanılması, bir siyasal mühendislik çalışması olarak sıklıkla karşılaşılan bir durum halini almıştır. Müesses nizamın bu ihtiyacının daha çok askeri bürokrasinin rejime müdahaleleri ile gerçekleştiğine ve klasik bir askeri darbeyle ilgili olarak karşılandığına tanık olunmakla birlikte, yakın geçmişte anayasal değişim ile sisteme ilişkin makas değiştirme de kurucu güç ve yöntemde farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Anayasal sisteme ilişkin olarak siyasal iktidar eliyle bu değişimin sağlandığı ve değişim parametrelerinde kurucu iktidarların yeni bir sürece evrildiği görülmektedir. Devlet iktidarını tekil merkezde toplayıp güçlendirerek, özgürlük ve siyaset alanını daraltarak kontrol etme kapasitesini arttırmaya odaklı bir anayasal program ise geleneksel yöntem olarak sürdürülmüştür.

Türk anayasal-siyasal hayatında adeta "askeri darbe" yönetimlerinin gerçekleştirdiği "düzen değişikliği", bu defa siyasal iktidar eliyle mevcut anayasada yapılan anayasa değişikliği ile sağlanarak bir tür "sivil müdahale" ile rejim değişikliği yapılmıştır. Böylece askeri darbeler aracılığı ile anayasal düzenin yıkılıp kurulması döneminin kapandığı ve bu işlevi "sivil" otoritenin yerine getirdiği görülmektedir.

2017 de yapılan anayasa değişikliği ile parlamenter rejimden başkanlık sistemine geçiş, yeni bir anayasa yapmadan mevcut anayasa üzerinde kodları, kelimeleri, işlevleri ve kurumları değiştirerek sağlanmaya çalışılmıştır. Sistem değişikliği oluşturan bu anayasa değişikliği toplumsal-siyasal uzlaşmadan çok, çoğunluğun egemenliğine dayalı olarak ve seçim sürecinde oy pusulalarına ilişkin olarak alınan idari bir karar neticesinde ulaşılan sonuç ile gerçekleştirilmiştir. 16 Nisan 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumuna göre %51,41'lik evet (%48,59'luk hayır) oyu ile sağlanmıştır.

⁷ Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (Resmi Gazete: 15/7/2018, 30479) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.8.pdf> (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

Yürürlükte bulunan 1982 Anayasası'nın 18 maddesi üzerinde yapılan değişiklikler ile esas olarak; uygulanmakta olan parlamenter sistem kaldırılarak yerine başkanlık sistemi getirilmiştir. Başbakanlık makamı kaldırılarak “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” oluşturulmuş, milletvekili sayısının 550’den 600’e çıkarılması, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)’nun yapısında değişiklikler öngörülmüştür.

5. DARBE YÜKÜ ALTINDA ANAYASA YAPMA

12 Eylül askeri darbe ürünü olan 1982 Anayasasında 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile “sistem değişikliği” gerçekleştirilerek anayasanın öngördüğü parlamenter rejim modeline göre kurulan “anayasal düzen”in ilgası sağlanmıştır. 1982 Anayasası; “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”ne geçilmesi ile hukuk mantığı çöktürülmüş, kurucu iktidarın öngördüğü siyasal sistemi tali kurucu iktidarın gerçekleştirdiği anayasa değişikliği sonucunda kendi içinde karşıt iki yapıya bölünmüştür. Bu sonuçları dikkate alındığında, yapılan anayasa değişikliği ile uzlaşmaya dayalı bir siyasal değişimden çok de facto (fili) bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bu durumda anayasa değişikliği; askeri darbe ürünü olan anayasaya karşı adeta “bir makas değişikliği” yapılarak demokrasinin önünü açacak bir “değişim” olmaktan çok, sivil ve uzlaşmaya dayalı anayasa yapma olanaklarını zayıflatmıştır. Referandum ile kabul oranının adeta sınırdan geçmesi ve anayasanın hazırlanmasında geniş bir siyasal toplumsal uzlaşmanın sağlanamamış olması yeni bir sivil ve demokratik anayasa yapma yolunu bu değişiklik ile kapatan bariyerler olmuştur.

1982 Anayasası’nda öngörülen yönetim biçimi değişikliğiyle ilgili olarak siyasal iktidar; demokratik ve özgürlükçü bir katılım modeli oluşturmak üzere, süreç içinde zincirleme dönüşümler yapılarak, siyasal eylem ve söyleminde bütünleştirici bir dil ile “ötekileştirme” ve “otoriterleşmeye” yönelmeden”, siyasal rejimin vesayetçi, güvenlikçi ve yasakçı parkından çıkışta dönüştürücü bir rol oynayabilirdi. Parlamenter sistem uygulamasından vazgeçilerek yapılan ‘partili başkan’ tercihi, bu kritik rolü zorlaştıran, siyasallaştıran, ancak demokratik tutum ve eylemlerle süratli biçimde yol alınmasına, geniş toplumsal uzlaşma kanalları açarak olanak sağlayamayan konumu, bu nedenle yanlışları ve hataları düzeltme çözümleri ve olanaklarına karşı da kapalı kalmaktadır. Lider ya da başkan bu geçiş sürecinde “lokomotif” rol ve işleve sahip olup; kucaklayıcı ve demokratikleştirici olabildiği ölçüde başarıya, ayrıştıracı ve otoriter olduğu ölçüde de başarısızlığa süratle sistemi taşıyacak olan yegane dinamiktir. Kuşkusuz “başkanlık” konumu ile kadrosu ile birlikte bu iki zıt kutuplu seçenek arasında karar veren ve uygulayan otorite olarak, başarısızlığı halinde kaçınılmaz olarak sistemin çökmesine kadar varacak zincirleme reaksiyonlara yol açabilecek nitelikte sonuçlara açıktır.

1982 Anayasasının üniformalılığı kuruculuğun oluşturduğu “demokratik meşruiyet”ten eksik kimliği, geniş tabanlı uzlaşma sağlanmadan adeta radikal bir girişim olarak ortaya çıkan 2017 anayasa değişikliğiyle giderilememiştir. 12 Eylül’ün darbe yükü anayasadan bütünüyle atılmamıştır.

1982 Anayasası’nın “sivil ve demokratik” bir anayasaya dönüştürülme çaba ve çalışmaları ile toplumda biriken, demokratik ve özgürlükçü bir anayasa yapımına dair dinamik ile uzlaşma potansiyeli ve umudu henüz tükenmemiştir. Üzerinden dört yıl geçmeden sistem değişikliği ürünü anayasa metni topyekün bir tarafa bırakılıp, yepyeni bir anayasa yapma talebi siyasal iktidar bloku tarafından kamuoyu gündemine getirilmektedir. (Erdoğan’dan tüm partilere 'yeni anayasa' çağrısı, 2021).

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumunda, Yüksek Seçim Kurulu tarafından mühürsüz zarf ve oy pusulalarının geçerli sayılması ile evet oylarının oranı (%51,41) dikkate alındığında sistem değişikliği öngören bir anayasa değişikliği için sosyo-politik meşruiyetin de toplumsal uzlaşma açısından yeterli düzeyde sağlanmadığı ortadadır. Daha çok mekanik bir değişim niteliği ön planda olan bu anayasa değişikliğinin kuruluş çalışmaları tamamlanarak öngörülen hükümet sistemi tam kapasite çalıştırılarak sistemin nerede aksadığı veya pozitif sonuçlarının görülmesi için zamana ihtiyaç vardır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi’nin bütün hükümleriyle birlikte, 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir buçuk yıllık uygulaması ile ilgili olarak Kemal Gözler’in yaptığı analiz henüz bu sistemin kurumsallaşma sürecinde olduğuna ilişkin önemli bir tespit olarak değerlendirilebilir.

“Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 2018 tarihinden bu yana (26 Aralık 2019) toplam 55 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmıştır. Bu 55 Cumhurbaşkanlığı kararnamesinden 31’i diğer Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde değişiklik yapılması hakkında Cumhurbaşkanlığı kararnamesidir. Gerçekte bir buçuk yılda 24 adet Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmış, çıkarılan bu 24 kararnamede değişiklik yapmak için ise 31 adet

Cumhurbaşkanlığı kararnameyi çıkarılmıştır! Yani Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yapmaktan çok, kendi yaptığı şeyleri değiştirmek ve düzeltmekle zaman harcamıştır.” (Gözler, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri...)

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 16 Nisan 2017 akşamı halkoylaması sonuçlarına ilişkin olarak Huber Köşkü’nde yaptığı açıklamada; Türkiye’nin 200 yıllık kadim bir tartışma olan yönetim sistemi konusunda tarihi bir karar verdiği ve yönetim sisteminin ilk defa sivil siyaset eliyle değiştirildiğine dikkat çekerek, "bugün mevcudu savunmak kolay, değişimi savunmak zordu. Hamdolsun, zoru başardık..." (“Türkiye Demokrasisine Sahip Çıktı”) demiş olsa da değişim olgusu her zaman çetin bir süreç olup, ancak demokrasiye ve hukuk devletine dönük kazanımlar sağladığı ölçüde kalıcı ve değerlidir.

SONUÇ YERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Geçen yüzyılın totaliter rejimlerinin henüz etkileri silinmeden popülizm, 21. yüzyılda tekrar Avrupa’nın merkezinde yükselişe geçerek siyasi söylemi şekillendiren bir olgu haline gelmiştir. Macaristan’da Fidesz, Polonya’da PiS ve Avusturya FPÖ’nün iktidarları aracılığı ile anayasal demokrasiyi araçsallaştırarak otoriter düzenlere yönelmişlerdir.

David Landau’nun, “suiistimalcı/istismarcı anayasacılık” olarak adlandırdığı ve “...anayasal değişim mekanizmalarının -anayasada değişiklik yapılması ve anayasanın yeni bir anayasayla değiştirilmesi- demokrasiyi tahrip etmek amacıyla kullanılması ...” olarak tanımladığı koşullar Macaristan ve Polonya başta olmak üzere birçok ülkede demokratik liberal rejimlerin yanı başında “tehlike çanları” çalmaya başlamıştır.

Türkiye’de ki gelişmelere bakıldığında, Türkiye’nin anayasa tarihi askeri darbelerin uygulamaları ile şekillenen, “sivil anayasa yapma” pratiğinden yoksun kalmanın olumsuzlukları ile doludur. 1961 Anayasası gibi 1982 Anayasası da askeri darbe sonunda “yeni bir düzen” kurmak üzere hazırlanmıştır.

2017 yılında yapılan anayasa değişikliği biri olumlu diğeri olumsuz iki önemli sonuç doğurmuştur. Türk anayasacılığının gelişimini engelleyen askeri darbeler ile “yeni sistem kurma ve anayasa yapma” geleneği yıkılmış, demokratikleşme yolunun “anayasa” ile açılması yönündeki yerleşik “maymuncuk anayasa” yaklaşımını geriletmiştir. Zira Türk anayasacılığında egemen olan her sorunu anayasa aracılığı ile aşma yaklaşımı anayasacılığın talihsizliğidir. Ancak yetkilerin tek elde toplanarak-kurumların tek merkezden yönetiminin siyasallaştırılmış otorite olarak (partili) ‘cumhurbaşkanı’ tarafından yönetimi” modelinin getirilmesi ile kuvvetler ayrımı ilkesi zedelenmiştir. “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” çerçevesinde stratejik anayasal kurumların yapı ve işlevleri “dönüştürülmüş” ve yetkilerin tekil bir makam ve onu temsil eden “aktör”ün elinde toplanması yöntemine geçilmiştir.

Siyasi partiler demokrasinin yaşaması ve gelişmesinin etkili araçlarından biri olurken, aynı zamanda demokrasiyi tehdit eden bir güce dönüşerek “düşmanı” da olabilmektedir. Georges Vedel, “Demokrasi, siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, ancak siyasi partiler yüzünden son bulabilir” sözüyle bu duruma işaret etmiştir. Darbeci geleneğin anayasal demokrasilerde yansımaları olarak gelişen bu yeni siyasal sürecin anlamı, evrensel normları değersizleştirme ve anayasacılığın popülizmi sorunudur.

Toplum dinamik bir yapı olup, gelişimi ve geliştikçe de siyasal iktidarların değişimi kaçınılmazdır. Partiler toplumdaki “değişim dinamiğini” iktidara taşıyan araçlardır. Popülist otoriterliğin aygıtı olan suistimalci anayasacılık bugün demokratik liberal sistemin üstünde “Demokles’in Kılıcı” gibi durmaktadır. Otoriter-popülist siyasal düzenler eninde sonunda demokrasiye evrilerken denetlenebilir ve hesap verir bir düzene kavuşarak hukuk devletine dönüşürler.

Tarihin tekerleğini tersine döndürmek mümkün olmadığı gibi, halkın omuzları üstünde iktidara yükselerek halk adına ve halka rağmen politika yapan partilerin yine halk iradesi ile çöküşünü de engellemek mümkün değildir. Bu bakımdan “suiistimalci anayasacılık” uygulamaları, iktidarların olduğu kadar muhaliflerin de eline geçecek tehlikeli bir “bumerang” dönüşebilir...

KAYNAKÇA

Acar, K. (29.12.2017). 2018: AB Gerçeğiyle Yüzleşmek. *Deutsche Welle Türkçe*.

<http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583> adresinden 20.02.2018 tarihinde erişildi.

Aktaş, M. (2018). Avusturya’da Aşırı Sağın Meşrulaşması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 276-286.

Aras, İ. (2017). 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri. *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 1-32.

Aslan, A. (1 Haziran 2019). Aşırı Sağ Nedir?. *Perspektif*.

- <https://perspektif.eu/2019/06/01/asiri-sag-nedir/> adresinden 22.02.2021 tarihinde erişildi.
- Avusturya'da Cumhurbaşkanlığı Seçimini Bağımsız Aday Van der Belen Kazandı (23.05.2016). *ntv.com.tr*. https://www.ntv.com.tr/dunya/avusturyada-cumhurbaskanligi-secimini-bagimsiz-aday-van-der-belen-kazandi,h_UIkXeolEKbFEluNS6WZQ adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Başçıl, H. (13 Mayıs 2016). Karşı Devrimin Anayasası. <http://www.anafikir.gen.tr/karsi-devrimin-anayasasi-haluk-bascil/> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Bayar, H. İ. (2012). Macaristan Parlamentosu’nda Yasama ve Denetim. *Yasama Dergisi*, 0(21), 85-118.
- Berktaş, H. (10 Mart 2020). Yeni Popülist-Otoritarizmlerin Açmazları. *Perspektif*. <https://www.perspektif.online/yeni-populist-otoritarizmlerin-acmazlari/> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişildi.
- Bozóki, A. (02/2015). The Politics of Worst Practices: Hungary in the 2010s. *SciencesPo Center For International Studies*, 0(0), 0-0. <https://www.sciencespo.fr/cei/en/content/politics-worst-practices-hungary-2010s> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Charlish, A.; Plucinska J. ve Koper A. (September 30, 2020). Poland's Ruling Party Leader Kaczyński Appointed Deputy PM. <https://www.reuters.com/article/poland-politics-kaczyński-idINKBN26L2R6> adresinden 29.03.2021 tarihinde erişildi.
- Dennison S. ve Pardijs D. (June 2016). The World According to Europe’s Insurgent Parties: Putin, Migration And People Power. *European Council on Foreign Relations – ECFR*, 0(181), 1-40.
- Dizman, A. S. (25 Ocak 2019). Popülizm Nedir?. *Perspektif*. <https://perspektif.eu/2019/01/25/populizm-nedir/> adresinden 12.02.2021 tarihinde erişildi.
- Doğan, M. G. (2020). Bir Kolektif Eylem Ana Çerçevesi Olarak Popülizm. (Editor: Ö. Celep ve M. Kurt). *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı Bildiriler Kitabı 10-11 Aralık 2020* İçinde (s.36-46). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları. <https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11729/3023/3023.pdf?sequence=3> adresinden 29.03.2021 tarihinde erişildi.
- Drinóczi T. ve Bieñ-Kacała A. (2019). Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland. *German Law Journal*, 20(8), 1140-1166.
- Duygun, A. M. (2020). Popülist Anayasacılığa Giriş. *Anayasa Hukuku Dergisi*, 9(19), 397-467.
- Elbir, H. Ç. (2017). Avrupa’nın Aşırı Sağ ile Sınırı: Avusturya. *AVİM (Avrasya İnceleme Merkezi)*, 0(23), 1-4. <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AVRUPA-NIN-ASIRI-SAG-ILE-SINAVI-AVUSTURYA> adresinden 22.03.2021 tarihinde erişildi.
- Enyedi Z. ve Tóka G. (2007). The Only Game in Town: Party Politics in Hungary. (Eds. P. Webb ve S. White). *Party Politics in New Democracies* İçinde (s.147-178). Oxford: Oxford University Press.
- Erçetin T. ve Erdoğan E. (2020). Popülist Liderlerin Başarısını Medya Sistemleri Perspektifi ile Karşılaştırma: Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Hollanda ve Türkiye. (Editörler: Ö. Celep ve M. Kurt). *Ulusaldan Küresele: Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı Bildiriler Kitabı 10-11 Aralık 2020* İçinde (s. 47-63). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları. <https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11729/3023/3023.pdf?sequence=3> adresinden 29.03.2021 tarihinde erişildi.
- Erdoğan’dan Tüm Partilere ‘Yeni Anayasa’ Çağrısı. (10 Şubat 2021). Cumhuriyet Gazetesi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdogandan-tum-partilere-yeni-anayasa-cagrisi-1812682> adresinden 21.02.2021 tarihinde erişildi.
- Erdoğan, M. (5 Mayıs 2019). Türkiye’de Popülist Otoriterlik. <http://erdoganmustafa.org/turkiyede-populist-otoriterlik/> adresinden 11.02.2021 tarihinde erişildi.
- Fidesz (2018). Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Fidesz> adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Folvarčny A. ve Kopeček L. (2020). Which Conservatism? The Identity of the Polish Law and Justice Party. *Politics in Central Europe, (The Journal of the Central European Political Science Association)*, 16(1), 159-188.

- Freedom in The World (2021); Democracy under Siege (2021). (By Sarah Repucci and Amy Slipowitz), Freedom House.
https://freedomhouse.org/sites/default/files/2021-02/FIW2021_World_02252021_FINAL-web-upload.pdf adresinden 14.04.2021 tarihinde erişildi.
- Freedom in The World (2020); A Leaderless Struggle for Democracy, (2020). Freedom House.
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2020/leaderless-struggle-democracy> adresinden 26.03.2021 tarihinde erişildi.
- Galston, W. A. (2018). The Populist Challenge to Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, 29(2), 5-19.
- Gözler, K. (2016). Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri. *Ankara Barosu Dergisi*, 7(4), 25-36.
- Gözler, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço. <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm> adresinden 12.04.2021 tarihinde erişildi.
- Gürcanlı, Z. (12.10.2016). Bahçeli'nin İsteğiyle Başkanlık Sistemi Meclis'e Geliyor. *Sözcü Gazetesi*.
<https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/bahcelinin-istegiyle-baskanlik-sistemi-meclise-geliyor-1443024/> adresinden 10.02.2021 tarihinde erişildi.
- Gwiazda, A. (2015). *Democracy in Poland: Representation, Participation, Competition and Accountability Since 1989*. London: Routledge.
- Harding, L. ve Connolly, K. (10 Apr 2010). Poland in Shock as Plane Crash Kills President Lech Kaczynski. <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/10/poland-lech-kaczynski-russia-crash> adresinden 16.03.2021 tarihinde erişildi.
- Itzek, J. (2019). PiS Now Has A Much Stronger Democratic Mandate. (Interviews 15.10.2019).
<https://www.ips-journal.eu/regions/europe/pis-now-has-a-much-stronger-democratic-mandate-3797/> adresinden 16.03.2021 tarihinde erişildi.
- İba, Ş. (1998). *Ordu Devlet ve Siyaset*. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Jasiewicz, K. (2008). The New Populism in Poland: The Usual Suspects?. *Problems of Post-Communism*, 55(3), 7-25.
- Kalaycıoğlu, E. (01 Ağustos 2019). Türkiye'nin Neo-Patrimonyal Sultanizm ile İmtihani. *Cumhuriyet Gazetesi (Olaylar ve Görüşler)*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/turkiyenin-neo-patrimonyal-sultanizm-ile-imtihani-1514223> adresinden 16.04.2021 tarihinde erişildi.
- Köker, L. (2020). Başkancı Rejim: Popülist Yarışmacı Otoriterlik mi, Diktatörlük mü?. *Birikim Dergisi*, 0(377), 6-26.
- Landau, D. (2013). Abusive Constitutionalism. *UC Davis Law Review*, 47(1), 189-260.
- Landau, D. (2018). Populist Constitutions. *University of Chicago Law Review*, 85(2), 521-543.
- Macaristan'da Orban Açık Farkla Kazandı. (09.04.2018). *Deutsche Welle Türkçe*.
<https://www.dw.com/tr/macaristanda-orban-a%C3%A7%C4%B1k-farkla-kazand%C4%B1a-43303699> adresinden 20.02.2021 tarihinde erişildi.
- Mavrozacharakis, E. (2018). Populism and Democracy: An Ambiguous Relationship. *European Quarterly of Political Attitudes and Mentalities*, 7(4), 19-35.
- Müller, Jan-W. (2017). *Popülizm Nedir?*, (Çeviren: O. Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oltermann, P. (Fri 1 Jul 2016). "Austrian Presidential Election Result Overturned and Must Be Held Again. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2016/jul/01/austrian-presidential-election-result-overturned-and-must-be-held-again-hofer-van-der-bellen> adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Orhan, S. (2019). Popülizm, Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), 795-840.
- Our History (2020.04.07).
<https://fidesz.hu/int/add-tovabb/our-history> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişildi.
- Öner, S. (2018). Avrupa'da Yükselen Popülizm ve Radikal Sağ: Avusturya Örneği İlişkileri. (Editör: E. Canan Sokullu). *Popülizmle Dönüşen Avrupa ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği İçinde* (s.39-53). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Özbudun, E. <https://t24.com.tr/haber/prof-ozbudun-akpnin-istedigi-baskanlik-sistemi-rejimi-degistirebilir,262681> adresinden 21.04.2020 tarihinde erişildi.

- Özdemir, H. (1993). *Rejim ve Asker*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özdemir, Y. (20 April 2016). Avrupa’da Sağ Popülizm, Irkçılık ve Mücadele. *Yeni Hayat*. <https://yeni hayat.de/2016/04/20/avrupada-sag-popuelizm-irkcilik-ve-muecadele/> adresinden 20.02.2018 tarihinde erişildi.
- Özdemir, Y. (07 Ocak 2016). Polonya’da Neler Oluyor?. *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/269419/polonyada-neler-oluyor> adresinden 26.03.2021 tarihinde erişildi.
- Paçacı, İ. (2017). Otoriterleşen Demokrasiler: Modern Çağın Kreatif Yeni Nesil Faşizmi mi?. (Editör: A. M. Kırık). *Medya Çağında İletişim* içinde (s. 521-544). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Paçacı, İ. (2012). Üst Kurullar Anayasası (Mertebeli Kurul(l)u Düzen Aracılığı ile Yöneten Anayasa) ve Bir Anayasa Önerisi. *Demokrasi Platformu, (Fikir - Kültür - Sanat ve Araştırma Dergisi)*, 8(30), 185-208.
- Panizza, F. (2005). *Introduction: Populism and the Mirror of Democracy*. (Ed: F. Panizza). *Populism and the Mirror of Democracy* içinde (1-31). London, New York: Verso.
- Polonya’da Tanıdık Sorun... Kaçinski Hukuka Direniyor (11 Mart 2016). cumhuriyet.com.tr <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/polonyada-tanidik-sorun-kacinski-hukuka-direniyor-495907> adresinden 16.03.2021 tarihinde erişildi.
- Sağlam, E. (2017)Avusturya’daki Türk Göçmenlerin Entegrasyon Algıları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 140-169.
- Scheppele, K. L. (2015). Understanding Hungary’s Constitutional Revolution. (Editörler: A. von Bogdandy and P. Sonnevend). *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area Theory, Law and Politics in Hungary and Romania* içinde (s.111-124). Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing Ltd.
- Scheppele, Kim L. (May 26, 2014). Hungary and the End of Politics. *The Nation*. <https://www.thenation.com/article/archive/hungary-and-end-politics/> adresinden 10.02.2021 tarihinde erişildi.
- Schmidt, S. (2018). The Power of ‘Sultanism’: Why Syria’s Non-Violent Protests did not Lead to a Democratic Transition. (Eds. R. Hinnebusch ve O. Imady). *The Syrian Uprising Domestic Origins and Early Trajectory* içinde (s. 30-43). London, New York: Routledge.
- Simon, K. (May 20, 2016). The Success of the illiberal Vision-Orbán’s Rise to Power. *Think Tank for Political Participation*. <https://dpart.org/the-success-of-the-illiberal-vision-2/> adresinden 12.03.2021 tarihinde erişildi.
- Sunay, C. (2010). *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri, 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Tanrıkulu, F. (2020). Avusturya’da Aşırı Sağın Yükselişinin Ana Akım Siyasete ve Göçmenlerin Hayatlarına Etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(1), 93-118.
- The Trajectory of Democracy-Why Hungary Matters. (2015). Hearing Before The Commission on Security and Cooperation in Europe, One Hundred Thirteenth Congress, First Session, March 19, 2013, Washington: U.S. Government Publishing Office. <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/The%20Trajectory%20of%20Democracy%20-%20Why%20Hungary%20Matters.pdf> adresinden 10.04.2021 tarihinde erişildi.
- Thoreau, H. D. (2014). *Sivil ve İtaatsiz*, (Hazırlayan: E. Ebru). İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- Türkiye Demokrasisine Sahip Çıktı (16.04.2017). *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/74785/turkiye-demokrasisine-sahip-cikti.html> adresinden 22.04.2021 tarihinde erişildi.
- Uslu, A. (30.05.2014). Macaristan’da Muhafazakârlık, Popülizm ve Paternalizm. *Başlangıç Dergisi*. <https://baslangicdergi.org/macaristanda-muhafazakarlik-populizm-ve-paternalizm-ates-uslu/> adresinden 19.03.2021 tarihinde erişildi.
- Uslu, C. (18 Şubat 2020). Popülizm “Bir” Nedir?. *Perspektif*. <https://www.perspektif.online/populizm-bir-nedir/> adresinden 11.03.2021 tarihinde erişildi.
- Ünveren, B. (10.04.2018). Avrupa Sağ Popülizminin Haritası. *Deutsche Welle Türkçe*. <https://www.dw.com/tr/avrupa-sa%C4%9F-pop%C3%BClizminin-haritas%C4%B1/a-43319950> adresinden 20.02.2021 tarihinde erişildi.

-
- Yazıcı, S. (2014). “Çoğunlukçu ve Vesayetçilik Ekseninde Cumhuriyet Anayasalarının Temel Çıkmazı” Konulu Oturum. 33. *Abant Platformu “Türkiye’nin Yönü” Toplantısı (GYV)*. Düzce. (20-22.06.2014).
- Yıldırım, Y. (2018). Polonya’da Populist Sağın Yükselişi: PiS Örneği. 5. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), C.1, 26-29 Ekim 2018* İçinde (s.131-136). Niğde.
- Yılmaz, A. G. (2019). Popülizm-Demokrasi İlişkisi: Latin Amerika’dan Örnekler. *International Journal of Political Science & Urban Studies / Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 428- 444.
- Yüksek Askeri Şûranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, T.C. Resmi Gazete (30479, 15.07.2018).
- 21.01.2017 Tarih ve 6771 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun T.C. Resmi Gazete (29976, 11.02.2017).
- 07.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun T.C. Resmi Gazete (22355, 26.07.1995).
- 18.10.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası T.C. Resmî Gazete (17863, 09.11.1982).
-